

Dénes Iván Zoltán

Politikai szabadság és politikai közösség viszonya Kossuth értelmezésében

Az alábbiakban Kossuth szabadság- és nemzetértelmezésének előzményeit, forrásait, kontextusát és tartalmát rekonstruálom és értelmezem. Konklúzióm az, hogy Kossuth a szabadságot és a nemzetet egymásra vonatkoztatta. Szabadság alatt a politikai szabadságot értette, amely értelmezésében magában foglalta a személyes szabadságot is. A nemzet pedig szerinte politikai közösség volt, az önkormányzat közege, a politikai szabadság kerete és feltétele. Értelmezése liberális nacionalista jellegű volt, amely a republikanizmus irányába fejlődött tovább.

I.

A magyar politikai közösség önkormányzatainak politikai szabadságát és tagjainak személyes szabadságait az alkotmányosság biztosítja. A magyar nemesi politikai közösség léte és tevékenysége a politikai és a személyes szabadságot biztosító arisztokratikus (eredetét tekintve ösnépgyűléseket alkotó, potenciálisan demokratikus) alkotmányosságon alapul. **Alkotmányos hatalom – önkényuralom, szabadság – zsarnokság** szinte a nemzeti identitás mi és ők megkülönböztetésének, ön- és ellenségképének a megfelelői.

A kiváltságok ugyan a zsarnokság ellensúlyát alkotják, ám alapján nem egyeztethetőek össze a szabadsággal, hiszen a politikai önkormányzatot és a személyes szabadságot egyaránt magában foglaló modern szabadság egy és általános, nincs és nem is lehet többször, hiszen a demokrácia és a szabadság azonos.¹ A demokrácia jelentése Kossuth szerint a nép érdekében, a nép által és a nép számára való kormányzás.² Ez a definíció az, amelyet **Abraham Lincoln** Kossuthnak az ohio-i Columbusban tartott előadásában hallott és – minden bizonnyal – ez inspirálta 1863. november 19-i gettysburghi temetési beszédének híres fordulatát: „...**government of the people, by the people, for the people** ...”³

¹ Kossuth Lajos összes munkái. VI. *Ifjúkori iratok-Törvényhatósági Tudósítások*. (S. a. r. Barta István). Magyar Történelmi Társulat, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. 369–397, különösen 372.

² *Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár*, Analecta 10467. Angolból fordította és idézi: **Kossuth Lajos** (Vál, s. a. r., bev. jegyz. **Pajkossy Gábor**). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999). 116–121. Vö. „1852. február 6-án Ohio törvényhozó testületéhez intézett beszédében a demokrácia kivételes jelentőségű értelmezését adta azoknak a céloknak hangsúlyozása kapcsán, amelyekért Magyarországon a szabadságküzdelem folyt, s alighanem nagy hatással Lincoln későbbi «gettysburghi hitvallására»: mindent a népért és mindent a nép által, semmit a nép mellőzésével. Ez a demokrácia. És ez korunk szellemének uralkodó irányzata.” **Szabad György: Kossuth irányadása**. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196. Lásd még: **Uő: Kossuth az Amerikai Egyesült Államok politikai berendezkedéséről. Századok**, 1975. 551–573.

³ **Abraham Lincoln: Speeches and Writings 1859–1865. Speeches, Letters and Miscellaneous Writings, Presidential Messages and Proclamations**. (Szerk. **Roy P. Basler**, jegyz. **Don E. Fehrenbacher**). The Library of America, New York, N.Y., 1989. 536, „... mindent a népért és mindent a nép által, semmit a nép mellőzésével.” **Szabad György: Kossuth irányadása**. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196.

A politikai önkormányzat és a személyes szabadság arisztokratikus formájában is a zsarnokság ellensúlya. Olyan fundamentum, amelyet a zsarnoksággal szemben meg kell védeni, de, mivel jelenlegi állapotában igazságtalan, feltétlenül meg kell újíítani. A zsarnoksággal, az alkotmányos korlátokat nem ismerő teljhatalommal szemben ugyanis – ha nem is mindenkinek, de legalább a kisebbségnek – védelmet kínál és tagjai számára kitűnő politikai iskola. Ezért a zsarnokság minden formájával szemben meg kell védeni. Mivel azonban kiváltságokra épülő állapota igazságtalan és anakronisztikus (hiszen kizárja a lakosság túlnyomó részét a politikai közösségből, a nemzetből), az alkotmányosságot ki kell terjeszteni azokra, akik abból eddig ki voltak rekesztve.⁴

A szűk, arisztokratikus alkotmányosság ugyanis korszerűtlen, igazságtalan és veszedelmes. A „*misera plebs contribuens*”, a szegény adózó nép tagjait be kell emelni a politikai jogok birtoklói közé, hogy maguk az alkotmányosság áldásaiban részesüljenek, és érdekeltté váljanak annak megvédésében és erősítésében. A szabadság ugyanis olyan kincse az emberiségnek, amelyet ha megosztunk, kiterjesztünk másokra, az nem csökken, hanem sokszorozódik, növekszik.⁵

Magyarország különféle nemzetiségei az alkotmányosságból való kirekesztettsége miatt könnyen prédájává válhat a felbomló oszmán birodalom helyébe benyomuló orosz birodalom terjeszkedésének. Annak érdekében, hogy ezt meg lehessen akadályozni, olyanná kell átalakítani az alkotmányosságot, hogy az biztosítsa a kiszélesítendő politikai közösség valamennyi tagja számára az önkormányzatban való részvételt és a személyes szabadságot. Ez védelmet nyújt a Habsburg Birodalmon belüli abszolutisztikus törekvésekkel szemben, és ellensúlyozhatja az orosz terjeszkedést. Az alkotmányosság kiterjesztése garantálja a zsarnoki törekvésekkel szembeni védelmet, az alkotmányos létet.⁶

Ahogy **Wesselényi** nyomán **Kölcsey** fogalmazott, a jogkiterjesztés „*urbárium által nemzetet*” teremt.⁷ A feudális viszonyok felszámolása, az alkotmányosság megújítása és kiterjesztése – egy végbemenő kémiai folyamat eredményeként – elősegíti „*a legnagyobb szám legnagyobb boldogságát*”, s az megnyitja az utat a polgári, középosztályi társadalom, a szabad emberek politikai közösségének, a szabad nemzetnek a megteremtése felé.⁸

⁴ **KLÖM** VI. 369–397.

⁵ **KLÖM** VI. 369–397, különösen 378.

⁶ **KLÖM** VI. 369–397, különösen 379.

⁷ Az idézet így hangzik: „... a kormány urbárium által urbáriumot akar, Wesselényi pedig és a többek urbárium által nemzetet akarnak” (**Kölcsey Ferenc összes művei**. (S. a. r. **Szaunder József** és **Szaunder Józsefné**). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960., 1245.

⁸ „*A legnagyobb szám legnagyobb boldogsága*” **Jeremy Bentham** kifejezésének korabeli magyarra fordítása, amelyet Széchenyitől Kossuthig a magyar liberális elit tagjai átvettek. Az *érdekegyesítés* koncepciójának rekonstrukciója az alábbi írásokon alapul: (**Kossuth Lajos**.) *Polémia*. **Pesti Hírlap**, 1841. október 16, **Uő: Viszozás**. **Pesti Hírlap**, 1841. november 13, 17, **Uő: Választási rendszer a városokban**. **Pesti Hírlap**, 1841. november 24, **Uő: Birtokarisztochrácia. Példa külföldről**. **Pesti Hírlap**, 1841. december 1, 8, **Uő: Megyei hatóságkör**. **Pesti Hírlap**, 1842. január 6, **Uő: Megyei szerkezet**. **Pesti Hírlap**, 1842. január 9, **Pulszky Ferenc: Centralizáció I-IV**. **Pesti Hírlap**, 1842. február 10, 13, 17, 20, (**Kossuth Lajos**.) *Adalék a centralizációról fejtegetésekhez*. **Pesti Hírlap**, 1842. február 20, **Uő: Eszmetársulat**. **Pesti Hírlap**, 1842. március 31, **Uő: Nehézségek**. **Pesti Hírlap**, 1842. április 17, **Uő: Ismét és ismét adó**. **Pesti Hírlap**, 1842. április 24, **Uő: Városi belszerkezet**. **Pesti Hírlap**, 1842. július 17, **Uő: Még egy szó a szabad/ királyi városokról**. **Pesti Hírlap**, 1842. július 31, **Uő: Még egy-két ok**. **Pesti Hírlap**, 1842. augusztus 4, **Uő: Egy új lépés a városok ügyében**. **Pesti Hírlap**, október 9, **Uő: Ismét egy lépés a városok ügyében**. **Pesti Hírlap**, 1843. február 9, **Uő: Királyi városi szavazatarány**. **Pesti Hírlap**, 1843. február 26, március 2, **Uő: Városi polgárjog és honorációrok**. **Pesti Hírlap**, 1843. március 26, **Uő: Polgárkategóriák**. **Pesti Hírlap**, 1843. március 30, **Uő: Két ellenvélemény**. **Pesti Hírlap**, 1843. április 6, **Uő: Cenzus**. **Pesti Hírlap**, 1843. április 9, **Uő: Városi követek az ország-**

A magyar nemzet feudálisból polgárivá alakítása az „**érdekegyesítés**”, a jogkiterjesztő asszimiláció révén valósítható meg. Az egyéni jogok alkotják a politikai közöség kohézióját. A kollektív jogokat – az emigráns Kossuth eleinte – a népképviselőt elve alapján újjászervezett és az önkormányzat alapjául szolgáló (egykor ősnépgyűlést alkotó, most megreformálást igénylő) megújított megerendszer révén kívánta lehetővé tenni. Ezt az elképzelését később módosította és úgy látta, hogy a nemzetiségek kollektív jogait az egész országra kiterjedő (megyei, kerületi és országos szintű) egyesületi keretekben lehet és kell biztosítani.⁹

Az arisztokratikus alkotmányosságot előbb liberálissá, majd demokratikussá, az alávetett társadalmi helyzetűeket egyenrangú polgárokká, a kiváltságok rendszerét teljesítmény elvű társadalommá, az abszolutisztikus birodalmat alkotmányossá, Magyarországot és az Osztrák Császárságot kapcsolatát alkotmányos államok szövetségévé kell alakítani. Így lehetnek az alattvalókból állampolgárok, az urakból és szolgákból középosztályi társadalom – személyükben és egzisztenciájukban független, egymás iránt lojális – tagjai, Magyarország lakosaiból európai, civilizált, szabad magyar emberek, s a német és magyar alkotmányos törekvések kölcsönhatása pedig elősegítheti új, szilárd európai hatalmi egyensúlyviszonyok kialakulását.¹⁰

Kossuth 1830/40-es évekbeli koncepciója és értékvilága, melyet egyszerre inspirált a – ma már tudjuk, többes számú – felvilágosodások és liberalizmusok fejlődés- és teljesítmény elvű európai eszmevilága, valamint **Wesselényi Miklós** perfekcionista ihletettséggel nemese liberalizmusa, alapvető folytonosságot mutat. Az elkövetkező két évtizedben a koncepció kitért, módosult, nyitottabbá vált a kollektív jogok irányában, és egyre inkább liberális demokrata lett.¹¹

Kossuth 1850/60-as évekbeli felfogása szerint a felső rétegekhez való igazodást a társadalmi érdekek megújított és kibővített egyesítése ellensúlyozhatja, a Habsburg Birodalommal való kiegyezésnek a nemzetiségekkel való megegyezés lehet az alternatívája, a nemzetiségek jogainak pedig az egyesületi rendszer adhat teret. Az európai hatalmi átrendeződés prolongálása, a birodalmak felbomlásának késleltetése ugyanis nem jelenti azt, hogy azok nem fognak felbomlani és örök életűek lesznek. A konstellációk változnak, s a körülményeket azok tudják majd befolyásolni, akik nem szorulnak kényszerpályára.¹²

A magyar nemzet akkor marad ura saját sorsának, s marad képes arra, hogy alakítsa saját helyzetét, ha nem válik önkorrekcióna képtelen birodalmi konstrukciók foglyává, hanem képes megújulni. A Habsburg Birodalom helyébe egységes, alkotmányos Németország és Olaszország, valamint Magyarország által kezdeményezett állam-

gyűlésen. Pesti Hírlap, 1843. május 11, *Uő: Zala s az adó. Pesti Hírlap*, 1843. április 13, *Uő: A pillanat kénytelensége. Pesti Hírlap*, 1843. április 20, *Uő: A kérdések legkényesbike. Pesti Hírlap*, 1843. június 13, július 20, 23, *Uő: Adalék a teendők többi részéhez. Pesti Hírlap*, 1843. július 27, *Uő: A megyék. Pesti Hírlap*, 1843. november 9, *Uő: Kiábrándulás. Pesti Hírlap*, 1843. december 7.

⁹ **Kossuth Lajos** (Vál. s. a. r., bev. jegyz. **Pajkossy Gábor**). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999). 107–116, 129–132. Értelmezésére lásd: **Gergely András: Kossuth nemzetiségi politikája 1847–1853. Tiszatáj, 2002/9. 78–84. **Gergely András** hívta fel a figyelmemet Kossuth nemzetiségi politikájának változására, a fejlődés irányára, Baráti segítségét köszönöm.**

¹⁰ **KLÖM** XI. 10–80, 141–157, 168–196, 216–222.

¹¹ **Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében**. Kossuth Könyvkiadó-Magyar Helikon, Budapest, 1977, *Uő: Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002.

¹² **Kossuth Lajos** (Vál. s. a. r., bev. jegyz. **Pajkossy Gábor**). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999). 107–163, **Szabad György: Kossuth irányadása**. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196–243.

szövetség léphet. Ez rövid távon a „közös ügyek hálójától” való tartózkodást és több irányú kezdeményezést, hosszú távon viszont a megújulás lehetőségét és valóságát teszi elérhetővé.¹³

II.

Kossuth jogkiterjesztő koncepciójának nevezetes hazai előzményei voltak. Ezek megértéséhez viszont látnunk kell azt a dilemmát, amelyben és amelyről döntenet kellett. Ez mindazok számára adott volt, akik változtatni akartak a magyarországi állapotokon. Azon, hogy Magyarország lakosai elmaradott viszonyok között élnek, kisebbségük arisztokratikus politikai keretekben, többségük pedig azokból egyenesen kizárva létezik, és valamennyien alá vannak rendelve a birodalmi politikusok abszolutisztikus döntéseinek.

Azok, akik az elmaradottság helyett a haladást óhajtották, az 1780-as években még hitték azt, hogy a haladást a bécsi kormányzat, a birodalmi központ, az uralkodó és tanácsosai képviselik és mozdítják elő, mégpedig az arisztokratikus intézményeken belül lévő kiváltságosok ellenére, azokkal szemben. Azok viszont, akik a birodalmi abszolutizmus germanizáló és civilizáló politikájával szemben a nemzeti nyelvet, a nemzeti hagyományokat, a nemzet kultúráját, identitását, alkotmányosságát védték, nagyon könnyen juthattak abba a helyzetbe, hogy a kiváltságok és az elmaradottság világát oltalmazzák. Hogyan lehetett ebből a rossz körből kitörni?

Emberbarát és **hazafi** szerepei, **civilizáció** és **hagyomány**, **haladás** és **haza** hívószavai közül a **jozefinista értelmiség** számos tagja, így **Hajnóczy József** és **Berzeviczy Gergely** is, a **civilizációnak**, a **haladásnak** – az elmaradottsággal azonosított – a nemzeti kötődéssel, a nemzeti hagyománnyal szembeállított követelményeit választotta. A **nemzeti hagyomány** és a **haza** iránti lojalitás mellett elkötelezetek közül sokan viszont az **emberbarát** szerepét és a **civilizáció**, a **haladás** követelte újításokat utasították el, s így könnyen kiváltságórké váltak.

Am a XVIII. századi lengyel nemesi reformerekhez hasonlóan **Hajnóczy József** és **Berzeviczy Gergely** is rájött arra, hogy az alkotmányosság abszolutista veszélyeztetésével szemben az alkotmányosság fundamentumának és határainak kiterjesztése nyújthat igazi védelmet.¹⁴

¹³ Hajnal István: *A Batthyány kormány külpolitikája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, Gondolat, Budapest, 1987, Szabad György: *Forradalom és kiegyezés válaszfűtján. (1860–61)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, **Uő**: *Az önkényuralom kora 1849–1867 /Magyarország története tíz kötetben. 6/1–2. 1848–1890. 6/1./* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, **Uő**: *Miért halt meg Teleki László?* Helikon Kiadó, Budapest, 1985, **Urbán Aladár**: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, **Erdődy Gábor**: *A magyar kormányzat európai látóköre 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, **Csorba László**: *Az önkényuralom kora 1849–1867*. In: *19. századi magyar történelem 1790–1918*. (Szerk. Gergely András). Korona Kiadó, Budapest, 1998. 293–342, **Kossuth Lajos** (Vál, s. a. r., bev. jegyz. Pajkossy Gábor). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998 (1999). 107–163, **Gergely András**: *1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848/49-es történetéből*. Osiris, Budapest, 2001, **Szabad György**: *Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 196–243.

¹⁴ **Hajnóczy József közjogi-politikai munkái**. (S. a. r. Csizmadia Andor) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. 29–46, **Berzeviczy Gergely magyar alkotmányterve**. (Közreadja: Marczali Henrik). *Budapesti Szemle*, 1933. 731. 16–40, 732. 182–200. Lásd még: **Benda Kálmán**: *Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből*. Gondolat, Budapest, 1978. 105–212, **H. Balázs Éva**: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus. (1763–1795)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, **Uő**: *Bécs és Pest-Buda a régi századvégen. 1765–1800*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 280–329. **Poór János**: *Kény-*

Hajnóczy 1790-ben így fogalmazott:

„Az álmódzó két hipotézist tételez fel:

1. Hogy a rendek annyira a legfőbb politikai szabadságnak tartják saját törvényhozásukat, önállóságukat, minden német befolyástól való függetlenségüket, hogy bár meg akarják tartani a többi német tartományokkal közös uralkodót, de mint Írország, az összes törvényhozási tárgyakat... maguk akarják meghatározni; a királynak a törvényhozásnál csak beleegyezési jogát, végrehajtó hatalmát viszont teljes mértékben – de csak törvényes személyek útján – ismerik el.
2. Hogy annyira, amennyire csak emberileg lehetséges, a jelenlegi államalkotmány Magyarországon fenn fog maradni.

A szerző azt hiszi, hogy ezt nem lehet másként elérni, mintha a nemzet legnagyobb része, tehát az, amely a fizikai és erkölcsi erővel rendelkezik, előnyt talál a törvényhozában.

Kik ezek?

Valamennyi nem nemes, különösen a polgárok, parasztok, katonák, az összes Magyarországon és Erdélyben fennálló keresztény vallásfelekezetek alsópapsága, legyen az katolikus, görög-egyesült és nem-egyesült, evangélikus, református vagy unitárius vallású.¹⁵

Erre a felismerésre és programra jutottak három évtizeddel később az operátumok megyei vitáinak liberális résztvevői is. Wesselényi pedig az 1830-as évek elején magát a rendi alkotmányosságot és annak intézményrendszerét értelmezte újra. A reformokat megalapozó stratégiai megfontolásokból a hallgatóságát alkotó rendi közvéleményt meg kívánta győzni arról, hogy vállalják a reformok kezdeményezését. Ezért – és mivel meggyőződése volt az, hogy az alkotmányosság valóban tágítható, a jogok pedig kiterjeszthetők – láttatta az alkotmányosságot olyannak, amely egykori és mostani tagjainak emberi mulasztásai, önzése és szűklátókörűsége miatt került szűk bázisra, de lényege lehetővé teszi fundamentumának megújítását, határainak kiterjesztését. Ehhez kapcsolódott Kossuth, ezt fejlesztette tovább és értelmezte át.

III.

Haladás és haza, európai civilizáció és nemzeti hagyomány, modernizáció és identitás dilemmájára tehát már volt válasz. **Wesselényi** koncepcióját **országgyűlési naplójában Kölcsey Ferenc** így értelmezte:

„Köztünk... népérdek név alatt legalább három különböző érdek él, miket egymással megegyeztetni, egymásba olvasztani még nem tudunk, meg nem is akarunk: a nemes-ség, a polgárság és a parasztság érdeke. Az első az udvarral küzd alkotmányi erőért, a másodikat nyomja; s a harmadikon pedig pártfogói felsőséget gyakorolván, azt maga alatt tartja. Másik, úgy amint áll, nem való érdek, mert a városi oligarchia érdeke az, ami él és szóra jön; a polgárság érdekei némák és tapodva vannak. S míg ez hallgat, amaz az udvar előtt fejet hajt, s a nemességgel viszálykodik. Harmadik a maga kiterjedésében még soha ki nem mondatott; s kimondatni még most is nehezen fog. S mind-

szerpályák nemzedéke 1795–1815. Gondolat, Budapest, 1988. 162–169, **Hajnóczy József** (Vál. bev. jegyz. **Poór János**). Magyar szabadelvűek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998.

¹⁵ **Hajnóczy József közjogi-politikai munkái.** (S. a. r. **Csizmadia Andor**) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. 29.

addig, amíg az első ezt lenéző pártfogás helyett együttküzdő testvérnek fel nem veszi: mindaddig az udvar oly csudálatos színt vehet magára, mintha a harmadikat ez első ellen ő védené. S ez a csudálatos szín valóban I. Ferdinánd óta tart; s az emiatt okozott csalódás teszi, hogy a nemesség elsői közül sok emberbarát a nemesség municipális érdekeit rossz oldalról tekinti; s ahelyett, hogy ezt a parasztság érdekében a legrövidebb úton egyesíteni törekednék: az udvar felé hajlik; s így akarja az elnyomottat védeni. S védve lehet ugyan, de felemelve ez úton sohasem!”¹⁶

A nemesi, arisztokratikus önkormányzati politikai rendszer az alapja annak a jogki-terjesztésnek, amelyet a nemességnek kell kezdeményeznie. Ennek eredményeként a jogokat ki kell terjesztetni a parasztságra és a polgárságra, hiszen ezzel lesznek érdekelték abban, hogy az abszolútizmussal szemben megvédjék a politikai önkormányzat rendszerét, az alkotmányosságot. Az alkotmányosság megvédése tehát annak ki-terjesztését, átalakítását feltételezi.

Deák Ferenc 1840-ben elmondott Zala megyei követi beszámolójában az érdekegyesítés legfőbb rugóit a **szabadságban** és a **tulajdonban**, a kívánatos fejlődést pedig azok általánossá tételében látta:

„A szorgalomnak két hatalmas rugója van: szabadság és tulajdon. Két hatalmas ösztön ad a polgárnak erőt s lelkesedést a hon védelmére s e két ösztön: szabadság és tulajdon. Csak két erő köti biztosan a népet honhoz és törvényhez, s e két varázserő: szabadság és tulajdon. Azon törvény, melyet az örök megváltásról (örökváltásról) alkotott mostan a törvényhozás, a szabadság és a tulajdon közaldásainak első alapját tette le, s ezen alapról biztosan fog emelkedni honunk szebb jövődjéje. A tulajdonnal bíró szabad polgárok számát növeli ezen törvény, pedig csak ezek által erős a haza, mert a szabadság többekkel megosztva, becsében nem vesz, sőt erejében nyer, s biztonságában növekedik...

Nehéz a haladásnak pályája, mert ezer ellenkező magánérdekkel kell küzdeni, melyek hogy önmagukat védjék, minden lépést a polgári alkotmány felforgatására intézettnek kiáltanak; de fontos is az, mert minden lépéstől a nemzet jövője függ...

Hajdan a véres harcok szüntelen küzdése között csak egy szent kötelességet ismeretek őseink hazájuk iránt: vérrrel is védeni annak jussait, s függetlenségét. Korunkban ezen szent kötelességgel még egy másik párosult: kifejtteni a nemzet szunnyadó erejét, új életet adni a szorgalomnak, s az annyi véren vásárolt béke áldásai között virágzásra emelni a hazát, melyet őseink vére vívott ki, és ismét őseink vére tartott meg számunkra... Alkotmányos nemzeteknél, hol csak a többség határoz, minden lépés akkor biztos, midőn a kifejtett eszméket az okoknak győző ereje, s az igazságnak hatalma vívja ki, s ez el nem marad, csak kitűrni tudás kísérje.”¹⁷

„**A tulajdonnal bíró szabad polgárok**” a polgári társadalom alanyai, szabadságuk személyes szabadság, s a kifejezés az úrbéri függőségből való kibontakozásra utal. A személyes szabadság megosztása másokkal viszont – mivel az alkotmányt, a politikai szabadságot, a nemzetet erősíti – politikai jelentést hordoz.

Az 1830/40-es évek magyar liberális reformellenzékének képviselői közül szinte mindannyian – így **Wesselényi**, a harmincas évekbeli vezér, **Kölcsey**, aki talán a leginkább tudta kifejezni a liberálisok dilemmáit, **Deák**, az „érdekegyesítés” következetes

¹⁶ **KFÖM** 1266–1267.

¹⁷ **Deák Ferenc beszédei.** (Összegyűjt. **Kónyi Manó**). I–VI. II. kiadás. Franklin, Budapest, 1903. I. 443, 466–468. Lásd még: 218–260.

képviselője, az ellenzék megkérdőjelezhetetlen vonatkozási személyisége, valamint **Batthyány Lajos**, a reformellenzék 1840-es évekbeli nagy tekintélyű szervezője és integrátora – az abszolutizmus ellenfeleihez, az ellenzék tagjaihoz szóltak, hozzájuk intézték mondanivalójukat, őket akarták meggyőzni arról, hogy át kell venniük a kezdeményezést az abszolutizmustól. Annyiban a régi ellenzék hagyományát követték, hogy szembenálltak az aulikus hagyományt megújító konzervatívokkal. Abban viszont különböztek tőlük, hogy nem egyszerűen elleneztek a konzervatívok által támogatott bécsi kezdeményezéseket, hanem magát a kezdeményezést vették át. Annál is inkább teheték ezt, mert a kormányzati kezdeményezések nem irányultak sem az elmaradottság felszámolására, sem az arisztokratikus intézményrendszer korszerűsítésére, s végképp nem kívánták az abszolutizmus kiiktatását. Nem véletlenül: hiszen a bécsi kormányzat – arisztokratikus politikai közvetítéseken keresztül, a kormányzat akaratának érvényesítését fékező, időnként megakadályozó arisztokratikus intézményrendszer korlátozása ellenére – alapjában abszolutisztikus természetű volt. Olyan, amelyet a Habsburg Birodalom más tartományaiban nem korlátozott semmiféle arisztokratikus politikai önkormányzati rendszer, rendi alkotmányosság. Annyira nem, hogy az elmaradott, anakronisztikus, arisztokratikus magyar rendi intézményrendszer az 1840-es évek első felében – sőt a következő évtized végén is – a tiroli **Victor von Andrian Werburg** számára még követendő, meghonosításra váró, az örökös tartományok politikai struktúrájának megújítására szolgáló politikai mintának, az abszolutizmussal szembeni ellensúlynak látszhatott.¹⁸

Kossuth érdekegyesítő koncepciója tehát nem volt egyedüli és szorosan illeszkedett a **nemzet** és a **szabadság** korabeli liberális értelmezései sorába. Igaz, azoknál nyitottabb volt a demokrácia irányában.

A jogkiterjesztés 1848 tavaszán törvényerőre emelkedett. Ennek eredményeként 1848/49-ben – a Krakkói Köztársaságban, Galíciában, 1846-ban lezajlott nemesi felkeléssel szemben – nem (a Habsburg birodalmi seregekkel háborúzó) egykori földesuraik ellen támadtak a hajdani jobbágyok, hanem egykori földesurak és volt jobbágyok együtt küzdöttek a behatól nemzetiségi csapatok és a Habsburg reguláris seregek, majd az intervencióos orosz hadsereg ellen.

Abban viszont, hogy a nemzetiségek fegyvert fogtak a magyar kormány ellen – annak ellenére, hogy megkapták az egyéni jogokat – több tényező között annak is szerepe volt, hogy a magyar liberálisok a **jogkiterjesztő asszimiláció** koncepciója jegyében egy politikai nemzetet láttak és fel sem merült bennük a kollektív jogok megadásának – Európában ekkor korántsem elterjedt és alkalmazott – gondolata.¹⁹

Kossuth hazai reformkori vitapartnerai – a **konzervatívok**, valamint a liberális táborból **Széchenyi** és a **centralisták** – nemcsak vele vitakoztak, hanem a liberális reformellenzék egész táborával. A **konzervatívok** nem akartak alapvető reformokat, **Széche-**

¹⁸ (Victor von Andrian-Werburg:) *Oesterreich und dessen Zukunft*. Hoffmann und Campe, Hamburg, 1843, francia változata: *De l'Autriche et son avenir*. Amyot, Paris, 1847. Vö. Joseph Redlich: *Das Österreichische Staats- und Reichsproblem*. I/1, 59–88, különösen 77;–2, II. Leipzig, 1920–1926. I/1. 59–88, különösen 77, I/2. 20–22. Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása*. (Ford. Zinner Judit). Gondolat, Budapest, 1982. 66. 79–80. 245. Kosáry Domokos: *A magyar és európai politika történetéből*. Osiris, Budapest, 2001. 432. 536.

¹⁹ A liberális nacionalizmusról: Varga János: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, Yael Tamir: *Liberal Nationalism*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1993, *Szabadság és nemzet. Liberalizmus és nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában*. (Szerk. Dénes Iván Zoltán). Gondolat, Budapest, 1993. A kollektív jogok kérdéséről lásd: Kis János: *Az állam semlegessége*. Atlantisz, Budapest, 1997. 129–184.

nyí komoly újításokat kívánt, a **centralisták** pedig fundamentális változásokat tartottak szükségesnek. Egyben hasonlítottak egymásra: valamennyiüknek voltak illúzióik az abszolutizmussal kapcsolatban és több-kevesebb ideig – tudatosan vagy öntudatlanul – szövetségbe kerültek azzal. Mindhárman előbb-utóbb szembekerültek vele, de más-más álláspontból. Kossuthnak viszont valamennyien vitapartnerei voltak, többen ellenfelei lettek, s volt közülük, aki egyenesen ellensége volt.²⁰

Kossuth **Bibó István** szerint „*realista lényeglátó*” volt. Egyik 1978-ban írt levelében Bibó szembesítette azokat a sémákat, amelyeket Kossuthról mint nagy szónokról hallott és olvasott, azzal, hogy immár realitásérzékét is megismerte. Továbbá érzékeltte azt, hogy Kossuth értelmiségi léte és ezen alapuló politikai szerepe a XIX. század első felének Magyarországon modernnek és ezért a kiváltságosok világában botránny-kőnek számított.

„... nekem az volt a legmeglepőbb, hogy a szónokiasnak ismert Kossuthba mennyi ép realitásérzék szorult. Eddig mindig úgy fogalmaztam, hogy Kossuth történeti igazával azonosítom magam, de személyét és jellemét bizonytalanak éreztem, nagy szónok volta nem vonzott (én inkább Bocskaival tartok, »az retorikához nem tudok«), számon tartottam egy grófnőtől való állítólagos ifjúkori sikkasztását, idegen hölgy társaságában való menekülését Orsova felé, pojácás öltözködését külföldi útjain, s egyéb ilyen mellékes dolgait. Könyved olvasása után az az érzésem, hogy ezekre is volna néhány szavad, s kissé sajnálom, hogy minderre nem tartottad érdemesnek ki térni és sok kételkedőben azt az érzést kelthetted, hogy csak a jót mondd el. Most mind valószínűbbnek érzem azt a tétéledet, hogy a legnagyobb ingerültséget azzal keltette, hogy birtoktalan létére teljesen modern, új módon, az újságírói foglalkozáson keresztül jutott döntő politikai szerephez.”²¹

IV.

Kossuth szerint a **szabadság** a politikai önkormányzatot és a személyes szabadságot egyaránt magában foglalja. A **szabadság** ellentéte a **zsarnokság**. A zsarnokság, az önkény uralma, amely – mint tudjuk – **Platón** szerint olyan ember uralma másokon, aki magán sem tud uralkodni. **Arisztotelész** viszont – idézzük emlékezetünkbe ezt is – a zsarnokságot egy ember uralmának látta, aki hatalmát nem a köz, hanem a saját érdekében gyakorolja. Kossuth értelmezése nem állt távol az ő leírásuktól sem, de

²⁰ **Varga János: Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843).** In: *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 1980–1981.* (Szerk. Kanyar József). Kaposvár, 1980–1981. I. 177–243, II. 155–194, **Uő: Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején.** Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, **Uő: Keresztútban a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és közéleti liberalizmus elválása 1841–42-ben.** Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, **Dénes Iván Zoltán: Közügyemelt kiváltságörzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években.** Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989, **Fenyő István: A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon.** Argumentum, Budapest, 1997, **Dénes Iván Zoltán: Európai mintakövetés-nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19–20. századi Magyarországon.** Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

²¹ **Bibó István levele Szabad Györgynek,** Budapest, 1978. június 10. *Újhold-évkönyv,* 1991/1. 280–281. A levél utolsó mondata ugyan személyes természetű volt, de mivel szemléleti jelentőségű kérdésre utalt, nevezetesen arra, hogy Szekfű örökségét félrevezetőnek és kártékonynak tartotta, idézem: „Azt remélem, hogy Te leszel az, aki elsősorban szétosztatod a félreértéseknek azt a kásás tömkelegét, melyet Szekfű hagyott a magyar történelem-tudományra.”

a leginkább **Montesquieu** leírásával rokonítható. Azzal, amelyet **A törvények szelleméről** című művében olvasott.

Eszerint – tudjuk – a **zsarnokság** egy ember uralma, amely nem a törvényeken, hanem az önkényen alapul. A zsarnok nem-törvényes, nem-alkotmányos, önkényes hatalmát egyedül, a nemesség közbejötté nélkül gyakorolja és annak csupán a vallás szab gátat. A zsarnokság alapelve a félelem: az, hogy az alattvalók félnek a zsarnoktól és egymástól.

Kossuth a **zsarnokságot** és az **abszolutizmust** rokon értelmű kifejezéseként használta. Ennek ellentéte az **alkotmányosság**. Az **alkotmányosság** értelmezésekor is – több forrás mellett – mindenekelőtt Montesquieutól merített.

Montesquieu – emlékszünk – három formáját különböztette meg az alkotmányos államnak: a demokratikus köztársaságot, az arisztokratikus köztársaságot és az alkotmányon alapuló királyságot. A **demokratikus köztársaság** alkotmányos állam, s az erény az alapelve: az a meggyőződés, hogy a köz java feltétele a demokratikus állam és polgárai szabadságának, s ha a kettő összeütközésbe kerül, a köz java elsőbbséget kell, hogy élvezzen. Minthogy ez a meggyőződés át kell, hogy hasson valamennyi polgárt, emiatt ez a legnehezebben megvalósítható és fenntartható államforma. Az **arisztokratikus köztársaság** ugyancsak alkotmányos államforma, amely a mérsékleten nyugszik. Minthogy egy kisebbség önmérsékletét feltételezi, könnyebben tartható fenn, mint a demokratikus köztársaság. A **királyság** alkotmányos államforma, amelyben egy ember az alkotmány, a törvények alapján, a nemesség közvetítésével uralkodik. Ennek az államformának az alapelve a kiválóság, a kitűnni vágyás, a kivételesség. Az, hogy van fontosabb érték is, mint a pusztá létezés, az életben maradás.²²

Az alkotmányosság első megközelítésben a zsarnokság távoltartását, a rendezett állami állapotot jelenti. Azt a helyzetet jelöli, amelyben a törvények uralma érvényesül az emberek uralma felett. A törvények uralmát pedig a hatalomkoncentráció megakadályozása, a hatalmi ágak szétválasztása biztosítja, de a politikai önkormányzat élte. Az, amelynek tagjai személyükben szabadok, s akik szabad politikai közösséget, szabad nemzetet alkotnak. A szabadság a nemzet alapja, a nemzet a szabadság közege.

A **nemzet** az önkormányzat, a közélet kerete, tárgya és eredménye, tartalma pedig mindenekelőtt az alkotmányosság, a **szabadság**. A nemzet ugyanis **politikai közösség**, amelyet a közös múlt, annak emlékezete, az annak során átélt élmények, a nemzeti nyelv, a kultúra és elsősorban az alkotmányosság, a jogok és kötelességek gyakorlása határoz meg. A nemzet az alkotmányosságon alapul, az pedig a szabadságon. A közösség ügye a szabadság ügyével szétválaszthatatlanul összekapcsolódik, az egyik a másik nélkül értelmezhetetlen. A szabadság élményét és áldásait a nemzet, a politikai közösség biztosítja az egyénnek, aki jogaival élve válik szabad emberré, a politikai közösség iránti kötelességeit pedig magától értetődően teljesíti, hiszen a saját közösségét, saját szabadságát szolgálja ezzel.

Kossuth **liberális nacionalista** eredetű, **demokratikus** irányú, **republikánus** ihletettségű **nemzet- és szabadság**-értelmezései feltételezik egymást, ahogy **politikai** és **egyéni szabadság**-interpretációi is egymásra vonatkoznak. A **közösség ügye** és a **szabadság ügye** az ő értelmezésében elválaszthatatlan egymástól.

²² Montesquieu: *A törvények szelleméről*. (Ford. Csécsy Imre, Sebestyén Pál). Osiris–Attraktor, Budapest, 2000. 56–212. Vö. Judith N. Shklar: *Montesquieu*. (Ford. Pálosfalvi Tamás). Atlantisz, Budapest, 1994. 89–141, Kis János: *Alkotmányos demokrácia. Három tanulmány*. Indok, Budapest, 2000. 46–103.

Szembeállításuk ugyanis meghamisítja mindkettőt: **a szabadság ügyét** éppúgy, mint **a közösség ügyét**. Ezt az összefüggést úgy száz esztendővel később – szintén republikánus indíttatással – **Bibó István** így fogalmazta meg:

„Ahhoz, hogy egy európai közösség modern politikai fejlődése harmonikus és egyenes vonalú legyen, lényegileg egy dolog szükséges: az, hogy **a közösség ügye és a szabadság ügye egy ügy legyen**. ... az ... kell, hogy...mikor az egyes ember ... felszabadul a felette Isten kegyelméből hatalmaskodó társadalmi erők lélektani nyomása alól, akkor világos és kézzelfogható legyen, hogy az egyes ember ... felszabadulása egyben az egész közösségnek a felszabadulását, kitágulását és külső és belső meggazdagodását jelenti. ... Sajnos, annyira megszoktuk már, hogy észre sem vesszük, micsoda szörnyű **fából vaskarika** ... elvárni és kifejleszteni a szabad ember jellegzetes erényeit, a spontán lelkesedést, a tudatos önfeláldozást és a felelős aktivitást egy olyan közösségért, mely **nem** biztosítja a szabad ember kifejlődésének az elemi feltételeit.”²³

²³ **Bibó István: Válogatott tanulmányok.** (Vál. szerk. **Huszár Tibor, ifj. Bibó István**). I-IV. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986–1990. II. 219.